

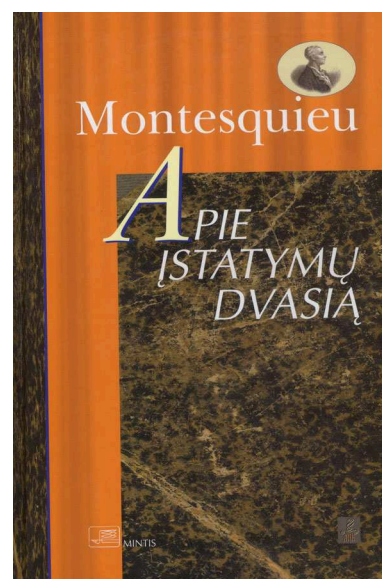
Algimantas Valantiejus

Charles Montesquieu ir ankstyvoji sociologinė tapyba

Charles–Louis de Secondat Baron de la Brède et de Montesquieu (1689–1755) – Švietimo tarpsnio intelektualas. Nors XVIII a. jis dar neturėjo tokių veiksmingų stebėjimo įrankių, kaip šiandieniniai sociologai, vis dėlto išdrįso „vienas“ stebėti ir lyginti skirtingų ano laikotarpio visuomenių, žmonių sukurtų įstatymų, socialinių institutų raidą.¹

Montesquieu gimė La Brède vietovėje, netoli Bordo miesto, kilmingoje ir turtingoje šeimoje. 1708 m. Bordo universitete studijavo teisę, vėliau tęsė teisės studijas Paryžiuje. 1713 m., mirus tėvui, grįžo namo, perėmė paveldėtą nuosavybę, o 1715 m. vedė protestantę Jeanne de Lartigue. Montesquieu turėjo tris vaikus – sūnų ir dvi dukteris. 1716 m. paveldėjo savo dėdės – barono de la Brède et de Montesquieu – titulą ir tarnybą Bordo parlamente, kuris anuomet buvo teisinis ir administracinis institutas. Vienu ir tuo pačiu metu jis aktyviai bendravo su Bordo akademija. Pagrindiniai Montesquieu veikalai – *Apie įstatymų dvasią* ir *Persų laišakai* (epistolinio žanro romanas, susidedantis iš laiškų, kuriuos parašė du pramanyti persai, nuo 1711 iki 1720–ųjų tariamai įsikūrę Europoje).

Montesquieu, kaip ir dauguma XVIII a. prancūzų švietėjų, yra įvairiapusis žmogus. Jis – ankstyvasis sociologijos pirmtakas, filosofas, li-

Motesquieu, Charles. 2004. *Apie įstatymų dvasią* (iš prancūzų kalbos vertė Vita Malinauskienė). Vilnius: Mintis, 803 psl.

teratas, istorikas, teisininkas, ideologas. Stevenas Seidmanas tinkamai atkreipia dėmesį į naujai formuluojamą Švietimo tarpsnio *socialinių mokslų* koncepciją:

„XVIII a. Europoje aptinkame savitą mąstytojų, tokių kaip Voltaire’as, Hume’as, Adamas Fergusonas, Condorcet, Montesquieu, Adamas Smithas ir Mary Wollstonecraft, būrį. Nors jie rašė daugiausia

¹ Kai kurie politikos teoretikai, ir žavėdamiesi Montesquieu drąsa, ir peikdami ją („Jis vienas ėmėsi to, kas turėjo būti plataus masto empirinis visuomenės ir valdžios tyrimas <...>“; žr. Sabine, Thorson 1995; 560), keistokai tvirtina, kad jis kūrė sociologinį reliatyvizmą, visiškai nesuderinamą su *akivaizdžiais* (!) moraliniais dėsniais (ten pat). Kartu su Montesquieu reikėtų paklausti: ar sociologui gali būti „akivaizdūs“ moraliniai dėsniai? Argi jis neturėtų tirti, kaip susidaro jų „akivaizdumas“?

filosofijos, gamtotyros ir literatūros klausimais, vis dėlto sukūrė išpūdingą socialinių idėjų pagrindą. Itin svarbu tai, kad Švietimo socialiniai mąstytojai (švietėjai) įsivaizdavo save kaip asmenis, kurie nutraukia ryšius su graikų–romėnų ir krikščionių socialinės minties tradicijomis. Jie įsivaizdavo save kaip naujojo visuomenės mokslo pradininkus.“ (Seidman 1994; 20)

O kai kurie šiuolaikiniai sociologai, sakykim, Raymondas Aronas, Jerzy Szacki's, teigia, kad Montesquieu yra *sociologijos pradininkas*². (Verta prisiminti, kad norminė vadovėlinė tradicija sociologijos istoriją pradeda *Pozityviosios filosofijos kurso* autoriumi Auguste Comte'u, kuris, pasirinkęs naujojo mokslo, „socialinės fizikos“, pavadinimą, vėliau jį pakeičia „sociologijos“ vardu.)

Ankstyvosios sociologijos, kaip naujos disciplinos, užuomazgos formavosi XVIII–XIX a. trijose Europos šalyse: Prancūzijoje, Anglijoje ir Vokietijoje. Pagrindinis Charles Montesquieu veikalas *Apie įstatymų dvasią* perima kai kuriuos racionalistinės ir individualistinės amžiaus „dvasios“ principus, tačiau kartu ieško *empirinio socialinio pagrindo*, kuris leistų kritiškai tikrinti racionalistines filosofijos idėjas.³

Montesquieu švietėjiškas, kritinis filosofinis protas derinamas su sociologine *eksperimentine* idėja (kol kas neaiškiai apibrėžta; verta prisiminti, kad eksperimentinio mokslo idėją Newtono gamtos filosofijos pavyzdžiu Prancūzijoje aktyviai diegia Volteras, Škotijoje – Hume'as, Anglijoje – Locke'as). Sociologijos pirmtakas, tiksliau, pradininkas, sunkiai slepia savo originalumo savivoką:

„Kai perskaičiau viską, ką iki manęs buvo parašę itin garsūs Prancūzijos, Anglijos ir Vokietijos žmonės, buvau priblokštas, bet nenusiminiau. „Aš irgi esu dailininkas!“ – sušukau <...>“ (Montesquieu 2004; xxxiv)

Atsivertę pirmuosius čia aptariamo Montesquieu klasikinio veikalą, neseniai išversto į lietuvių kalbą (iš prancūzų kalbos vertė Vita Malinauskienė) puslapius, randame nepaprastai smulkiai suskaidytą, plačios apimties turinį, kurio paskiros temos sudaro iš pirmo žvilgsnio fragmentišką mozaiką (šis veikalas, beje, rašytas dvidešimt metų: „Aš daugybę kartų esu pradėjęs ir užmetęs šį darbą, ne vieną kartą vėjais paleidęs jau prirašytus lapus“, – rašo originalumo nestingantis prancūzų „dailininkas“, žr. p. xxxiii). Tačiau, kadangi knygos autoriui svarbus sociologinis nuoseklumas, jis prašo „tik vienos malonės“: jo veikalą vertintini ne iš pavienių frazių, o kaip *visumą* (xxx).)

Nors šiame veikale, ir netgi pavadinime, vartojamas terminas „dvasia“ yra miglotas ir senamadiškas (o ypač šiandieną), vis dėlto visi sociologijos pirmtako vartojami žodžiai ir terminai – aiškiai apibrėžti. Galima tik pavydėti autoriui aiškaus ir gana griežto aprašomojo stiliaus. Todėl tikėtina, kad ši prancūzų švietėjo knyga bus skaitoma įvairiose akademinėse, dalykinėse auditorijose, gyvai aptariama studentų seminaruose. Pritardami knygos įvedamojo straipsnio autoriui Algiui Kasperavičiui, kad Montesquieu idėjų aktualumą šiuolaikiniame pasaulyje dabar galės įvertinti *kiekvienas* šio lietuviškojo leidinio skaitytojas (Kasperavičius 2004; xxx), ir mes pasirinksime savitą knygos skaitymo kryptį. Čia panagrinėsime kai kurias sociologines Montesquieu idėjas, pritardami tiems, kurie mano, kad sociologijos vardo išradimas (kaip minėta, tai tik XIX a. viduryje padaro Auguste Comte'as) nebūtinai žymi pačios disciplinos pradžią.

Čia glaustai recenzuojamas Montesquieu

² Socialinių sąlygų ir politinių sistemų sąveikos tyrimai, geografinės aplinkos poveikio visuomenių raidai tyrimai, sisteminio stebėjimo ir faktų lyginimo metodas sociologijos istorikams leidžia teigti, kad Montesquieu – net tik sociologijos pirmtakas, bet ir sociologas *avant la lettre* (Szacki 1979; 59).

³ „Pirmiausia žmogus turi gebėjimą jausti; vėliau jis įgyja galimybę pažinti“ (5), – tvirtina Montesquieu. Tai rodo, kad racionalistinė „visuomenės sutarties“ koncepcija (teigianti, jog *visuomenės*, kaip kolektyvinio darinio idėja, formuojasi kaip *racionalus susitarimas*) – klaidina:

„Hobesas (Hobbes) neteisus, pirmykščiams žmonėms priskirdamas norą valdyti vienam kitą. Valdžios ir viešpatavimo idėja labai sudėtinga, ji priklauso nuo daugybės kitų idėjų, todėl negali būti pirmoji žmogaus idėja.“ (4)

veikalas *Apie įstatymų dvasią* (1748) sudarytas net iš trisdešimt vienos knygos. Jas galima diferencijuoti pagal tematiką: trylikoje pirmųjų stambaus veikalo knygų nagrinėjama *trijų valdžios formų* teorija, o kitose – įstatymų santykis su fizinės aplinkos (klimato) įtaka; prekybos, pinigų sistemos, gyventojų skaičiaus ir religijos poveikis žmonių papročiams ir įpročiams; o taip pat istoriniai frankų feodalinės teisės bruožai.

Taigi šio veikalo tematika yra įvairi (istorikai netgi linę kalbėti apie „atskiras“ jo knygos dalis, kurios neturi visiško vientisumo⁴). Ir vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į knygos pradžią, kur jis formuluoja iš principo filosofinę *būtinybės* ir *laisvės* santykio problematiką, kurią toliau plėtoja kaip konkrečius šio santykio aspektus, įskaitant sociologinius santykio tarp *socialinių faktų* ir *atsitiktinumo veiksnių* (istorinių, teisinių, politinių) klausimus. Sunku paneigti, kad jo atskaitos pagrindas – sociologinis. Tai – istoriškai kintančių kolektyvinio žmonių gyvenimo veiksnių tarpusavio sąveika:

„Taigi esama pirminio proto, o įstatymai – tai santykiai, nustatantys ryšius tarp to proto ir įvairių esybių; tai – įvairių esybių tarpusavio sąveika.“ (1)

Vadinasi, nors už visus įstatymus pirmesni „prigimtiniai gamtos dėsniai“ (4), vis tik protaujančių būtybių pasaulyje nekintamais dėsniais nesivadovaujama „taip akiai“, kaip fiziniame (2). Tiesą sakant, šie neiginio forma vartojami žodėlyčiai – „ne taip akiai“ – yra labai kebli problema, nes kyla klausimas, ką reiškia sofistinis pasakymas: „Ne taip akiai, bet vis dėlto pagal neišvengiamą prigimtį“?

Šį loginio ir sociologinio pobūdžio rebusą Montesquieu sprendžia visame savo veikale. Skaitant netrumpą veikalą *Apie įstatymų dvasią* susidaro įspūdis, kad Montesquieu ypač dažnai

kalba apie „prigimtį“, kaip dėsni, įstatymą, būtinybę. Ir vis dėlto: jeigu, anot knygos autoriaus, „<...> demokratinės ir aristokratinės valstybės nėra laisvos pagal savo prigimtį“ (159), tai kas gi tuomet yra prigimties nulemti santykiai, *nustatantys ryšius* tarp minėto universaliojo proto ir konkrečios socialinės raidos? Kuri proto tvarka – dėsninga ar laisva – yra „teisinga“, o kuri – „neteisinga“? Kokia prasme – ir kiekybine, ir kokybine – galima laisvė?

Reikia pripažinti, kad labai dažnas „prigimties“ termino vartojimas turi deterministinį prieskonį, kuris kelia keblumų pačiam autoriui. Kita vertus, Montesquieu puikiai supranta, kad laisvė nėra tik „<...> paprotys nešioti ilgą barzdą“ (158). Piliečiui politinė laisvė yra *dvasinė ramybė*, grindžiama įsitikinimu, kad jis saugus (161).⁵

Kaip tik dėl teorinių *laisvės* problemos aspektų, kurie šiame veikale svarstomi nuosekliai aptariant įvairias socialinio gyvenimo sritis, šioji knyga ir šiandieną – aktuali. Be to, ji darė tiesioginį poveikį XIX a. liberalizmo formavimuisi (ir, žinoma, ne tik anglams, kurie, skaitydami Montesquieu, perėmė ir koncepciškai plėtojo savo trijų valdžių padalijimo idėją). Šioji koncepcija skatina analizuoti konstitucines sąlygas, kurios svarbios žmonių laisvei, siejamai su *įstatymų leidžiamosios, vykdomosios* ir *teisminės valdžių padalijimu* (ne „atskyrimu“) ir jų pusiausvyros išsaugojimu.

Atkreiptinas dėmesys į koncepcinį pertrūkį: Montesquieu socialinė teorija nutraukia ryšius su senąja, graikiška, aristoteliška politinės teorijos tradicija, kuri valdymo formas sieja su dorovine *valdovo prigimtimi*.⁶ Prieš akis turėdamas naujo, demokratinės, liaudies valdžios modelio išteklius, Montesquieu pasirenka kitą kriterijų – *nustatytus nekintamus įstatymus*. II knygos I skyriuje apibrėžęs tris valdymo būdus (*respublikinį, monar-*

⁴ „Veikalas *Apie įstatymų dvasią* (1748) buvo sudarinėjamas daugiau kaip septyniolika metų, ir visi pripažino, kad jo dalys yra visiškai skirtingos.“ (Sabine, Thorson 1995; 561)

⁵ Beje, tai – teorinė *ontologinio saugumo* problema, kurią šiandieną nagrinėja, sakykim, Anthony Giddensas.

⁶ „Matyti, kad Aristotelis sunkiai kalba apie monarchiją. <...> Jis nustato penkias jos rūšis ir skirsto jas ne pagal valstybės valdymo formą, o pagal atsitiktinius požymius, pavyzdžiui, kokios valdovo dorybės ar ydos, arba pagal išorės požymius, pavyzdžiui, kokie tironijos plotai ar jos perimamumas.“ (174)

chinį ir despotinį), III knygos 1 skyriuje Montesquieu nurodo esminę perskyrą (išnašoje netgi pažymėdamas – „skirtumas labai svarbus“, žr. p. 707) tarp valdymo būdo prigimties ir principo prigimties:

„Skirtumas tarp valdymo būdo prigimties ir principo prigimties yra tai, kas valdymo būdą daro tokį, koks jis yra, o principas – tai, kas priverčia jį veikti. Pirmoji prigimtis yra jo ypatinga struktūra, o antroji prigimtis – žmonių aistros, kurios yra varomoji jo jėga.“ (20)

Taigi išaiškėja pagrindinis tyrimo dalykas – žmonių aistros ir jų raida. Jas tirti svarbu todėl, kad kiekviena valymo forma gali tapti despotiška, kai pažeidžiami minėti „principai“, kuriuos atliepia kiekvienos vyriausybės priimami įstatymai. Sociologinė problemos esmė yra ta, kad norint saugoti monarchinę ar despotinę vyriausybę, nereikia būti labai doram. Viską nustato ir grėsmes sulauko įstatymų jėga monarchijoje ir nuolatos grėsmingai pakelta valdovo ranka despotinėje valstybėje. O liaudies valstybei reikia papildomo variklio; tas variklis – *dorovė*. (21) *Dorovė* čia siejama su daugybe kompleksišku socialinių veiksnių, kurie sudaro visuomenės *sveiką protą*, karais vadinamą bendruoju „dvasios“ terminu.⁷

Montesquieu, kartu su Rousseau, – taip pat ir *metodologinio holizmo* pradininkai. XIX–XX a. holizmas, kaip vyraujanti kryptis (Montesquieu, Rousseau, Comte, Durkheimas, britų socialiniai antropologai, struktūralizmo autoriai, Parsonsas ir t.t.), be abejo, sukuria socialiniams mokslams, o ypač sociologijai, šlovę, tačiau drauge labai siaurina žmogaus, kaip pasirenkančio, sprendžiančio, planuojančio, numatančio, t.y. *laisvo veikėjo*, koncepciją. Kadangi holizmas reikalauja analizę pradėti didelės apimties visuminėmis struktūromis, arba institutais, o ne pavieniais žmonėmis, arba mikro sąveikomis, žmogus dažnai spraudžiamas į *išankstinę* funkcionalistinio aiškinimo schemą.

Tokią žmogaus, kaip „kultūros marionetės“, koncepciją, aprengtą holistinio determinizmo rūbais, daugelis šiuolaikinių sociologų vertina labai skeptiškai.

Montesquieu yra vienas pirmųjų sociologų, apibrėžusių holistinę *socialinio fakto* sampratą (po pusantro šimto metų šią sampratą *Sociologinio metodo taisyklėse* galutinai įtvirtins Durkheimas, beje, didžiąją savo lotynų kalba rašytos disertacijos dalį skirdamas Montesquieu idėjų analizei). Socialinio fakto samprata tiriama pasitelkiant istorinių, teisinių, politinių, kultūros faktų stebėjimą ir lyginimą. Taigi šis klasikas – *istorinės sociologijos* ir *sistemiško lyginamojo metodo* pirmtakas.

Metodologinio holizmo principai nukreipti prieš individualistinę ankstyvųjų modernųjų laikų „dvasią“. Pavyzdžiui, pagrindinis XVII a. filosofijos (Descartes, Hobbes, Locke'o) objektas – *mąstantis individas*, kaip pagrindinis „prigimtinių“ ir „empirinių“ idėjų pažinimo šaltinis. Individas, o ne socialinė grupė, priima racionalius ir naudingus sprendimus, nes pažinimo pradžia – individualioji sąmonė.

Nors Montesquieu nesvetimos šios idealistinės racionalizmo idėjos, tačiau čia aptariama veikale jis atmeta kraštutinę individualizmo idėją, kad išlaisvinti protą iš prietarų ir tradicijos vergijos galys tik protaujantis individas, kad individas nieku gyvu negali būti paaukotas visuomenės ar valstybės reikmėms. Montesquieu koncepcija gerokai kompleksiškesnė: politinė laisvė yra ne kraštutinis individualizmas (tariama paskirų individų „nepriklausomybė“), bet kolektyvinis – socialinis – iškovojimas, pavyzdžiui, civilinis įstatymas, kuris „<...> kaip geras tėvas su vienoda meile žvelgia į visą visuomenę ir į kiekvieną jos narį atskirai“ (507).

Prancūzų teoretiką domina socialinė įvairovė, tačiau šioje įvairovėje jis mėgina nustatyti vi-

⁷ „Respublikoje dorovė yra labai paprastas dalykas: tai – meilė respublikai, tai – jausmas, o ne duomenų rinkinys. Ji priinama ir žemiausio, ir aukščiausio luomo žmogui. Jei sykių liaudis pritarė tinkamoms taisyklėms, ji laikysis jų ilgiau nei vadina mieji padorūs žmonės. Nuosmukis retai nuo jos prasideda ir ji dažnai labiau prisiriša prie to, kas nustatyta.“ (43)

dinius dėsningumus (socialinius faktus), kurie esti tam tikros socialinės grupės žmonių sukurti dėsningumai, sietini su savitomis raidos sąlygomis ir aplinkybėmis. Tiesa, išvengdamas kraštutinio individualizmo, jis susiduria su minėta kraštutinio holizmo, t.y. determinizmo problema (kai kurių kritikų jis vadinamas netgi „geografiniu deterministu“). Vis dėlto akivaizdu, kad jis nesuabsoliutina „visuomenės“, nepadaro jos ontologine duotybe. Žmogus kuria visuomenę igudusiai derindamas konkrečios visuomenės socialinės raidos dėsningumus ir įstatymines procedūras:

„Iš prigimties žmonės gimsta lygūs, bet jie negali išlaikyti tos lygybės; visuomenė ją atima iš jų, ir jie vėl tampa lygūs tik įstatymų dėka.“ (118)

Santykiai tarp *tautos* (naujo istorijos darinio) ir paskiro jos *piliečio* yra visumos ir dalies santykis. Saviti veiksniai istoriškai subrandina konkrečios tautos „bendrąją dvasią“, kuriai turi būti taikomi įstatymai.⁸

Visuomenė yra savarankiškų socialinių faktų tikrovė, kadangi tarp daugybės įstatymų ir skirtingų elgesio formų aptinkami ne tik fantazijos kaprizai, tačiau ir *vidinė būtinybė*, kurią lemia konkrečios socialinės sąlygos. Tačiau tai nėra „geležinis determinizmas“. Santykis tarp visumos ir dalies yra *problemiškas sociologinis ryšys*, sakykim, riba tarp suverenios liaudies valdžios ir piliečių laisvės – visada santykiška. Laisvė yra santykio sąvoka. Pagrindinė dvyliktos knygos mintis, – sako Montesquieu, – yra ta, kad nepakanka nagrinėti politinę laisvę valstybės santvarkos atžvilgiu, reikia dar pažvelgti ir į jos santykį su piliečiu:

Gali atsitikti, kad ir laisvoje valstybės santvarkoje pilietis nebus laisvas arba esant laisvam piliečiui santvarkos vis dėlto nebus galima pavadinti laisva. Šiais atvejais santvarkos laisvė būna teisinė, bet ne faktinė, o piliečio laisvė – faktinė, bet ne teisinė.“ (193)

Šios svarbios sociologinės idėjos išryškėja jam svarstant valdžių padalijimo klausimus („Apie Anglijos valstybinę santvarką“; XI kn., VI sk.). Konstituciškai politinę laisvę apibrėžė angliai: „Taip pat yra pasaulyje tauta, kurios tiesioginis valstybės struktūros objektas yra politinė laisvė“ (160). Čia politinė laisvė aptariama ne tik valstybės santvarkos atžvilgiu, bet ir pagal santykį su piliečiu. Jeigu pirmuoju atveju svarbus politinis, trijų valdžių padalijimo, klausimas, tai antruoju – sociologinis, t.y. piliečio saugumas ir pasitikėjimas savo saugumu. Štai kodėl politinė laisvė gali būti tik *nuosauka* respublikinio valdymo valstybėse, kurioms būdinga konstitucinė valdžių padalijimo pusiausvyra.

Nagrinėjama Anglijos politinės santvarkos koncepcija toli gražu nėra idealusis tipas, kuriuo privalu vadovautis visoms visuomenėms ir valstybėms. Kraštutinė laisvė, – teigia Montesquieu, – žlugs tuomet, kai įstatymų leidžiamoji valdžia pasirodys esanti labiau sugedusi negu vykdomoji (172). „Netgi proto neturėtų būti per daug, nes <...> žmonės beveik visada lengviau prisitaiso prie vidurio nei prie kraštutinumo“ (ten pat).

Kraštutinis jam atrodo Lenkijos (ir Lietuvos) įstatymų tikslas – kiekvieno pavienio asmens nepriklausomybė ir iš čia išplaukiantis visų engimas (160). Montesquieu laisvę apibrėžia sociologiškai (kaip priešpriešą metodologiniam individualizmui), skirdamas *nepriklausomybę* ir *laisvę*. Nepriklausomybė reiškia „daryti, ką nori“ (prancūzų klasikas, rodos, iš dalies samprotauja ir apie šių dienų Lietuvos visuomenę):

„Iš tikrųjų, matyt, demokratijoje liaudis daro, ką nori. Bet politinė laisvė nėra ko tik nori darymas. Valstybėje, tai yra visuomenėje, kurioje yra įstatymai, laisvė gali būti suprantama tik kaip galimybė daryti tai, ko reikia norėti, ir nebūti verčiamam daryti tai, ko nereikia norėti.“ (159)

⁸ Dar kartą atkreiptinas dėmesys į holistinių sąvokų bendrumo ryšį: tarp Jean Jacques Rousseau *volonté générale* ir Émile Durkheimo *conscience collective*.

Montesquieu, ir kaip filosofą, ir kaip sociologą, brandina *visuminis* požiūris į socialinę tikrovę, kaip tiriamą dalyką. Jis pradeda filosofiška, kaip Herakleito ipėdinis, o baigia sukonkretindamas sociologijos tyrimo sritį:

„Įstatymas, kalbant apskritai, yra žmonių protas, nes jis valdo visas žemės tautas; o kiekvienos tautos politiniai ir civiliniai įstatymai turi būti ne daugiau kaip daliniai šio proto pasireiškimo atvejai.“ (6)

Tiesa, kiekvienas skaitytojas pripažins, kad iš pažiūros tai gana „rizikingas“ (spinoziškas) apibrėžimas: laisvė yra išsąmoninta būtinybė. Todėl reikia atidžiau pažvelgti ir į apibrėžimus, ir į konkretų klasiko pasirinktą modelį. Laisvė, rodos, nėra „visuomenės“ diktuojamas determinizmas. Kadangi piliečiui politinė laisvė yra dvasiinė ramybė, grindžiama įsitikinimu, kad jis saugus, pagrindinė laisvės sąlyga yra politiniai ir civiliniai įstatymai.

Nors iš pasakytų dalykų matyti, kad laisvė nėra individuali nepriklausomybė, vis dėlto, kalbėdamas apie laisvę, jis turi mintyse individus. Kaip tik todėl pirmumas turi būti taikomas ne *politiniam*, o *pilietiniam* įstatymui, kuris „su vienoda meile“ žvelgia į visą visuomenę ir į kiekvieną jos narį atskirai.

Šia subtilia ir labai svarbia *politinio įstatymo* ir *pilietinio įstatymo* perskyra verta baigti šią recenziją, nes skiriamasis Montesquieu teorinės minties požymis – *nuosaikaus* politinio ir pilietinio veiksmo būdo paieškos. Tai – humanistinis požiūris, kurio svarba išryškėja susidūrus su radikaliu Švietimo projektu, kuris triumfuoja, kai švietėjiškas *protas* pasiekia realią ar tariamą pergalę prieš *prietarus*, kuris pabrėžia, kad modernioje visuomenėje žmogus ir jo prigimtinė laisvė surakinta „grandinėmis“ (dirbtiniais institutais). Radikali rusoistinė mintis tarsi siūlo „sutraukti“ institucines grandines.

O Montesquieu mintis, kaip minėta, – nuosaiki. Institutus reikia tirti, nes jie – socialinės aplinkos raidos ir jos istorinių ypatumų padariniai. Kitaip tariant, institutai nebūtinai yra „grandinės“, „pančiai“, „būtinybė“, „determinizmas“. Jie *gali* padėti kurti laisvės sąlygas visuomenėje. Ir nors, kaip pagrįstai pažymi Davidas Heldas,

valstybės ir pusiausvyros problemą jis formaliai išsprendžia valstybės naudai, t.y. įstatymų kūrėjų naudai⁹, vis dėlto matyti aiški metodologinė pastanga skirti formaliają valdymo būdą „prigimti“ ir socialinę aistrų „prigimti“. Montesquieu įstatymai – tai *santykiai*, nustatantys ryšius tarp proto ir konkrečių socialinės raidos veiksmų.

Tiesa, recenzijos pabaigoje vėl ima kirbėti abejonė, skatinanti grįžti prie minėto Montesquieu teorinės minties „deterministinio prieskonio“. Įstatymai – ne tik santykiai, bet ir *būtinai santykiai*. Holistinis analizės ir aiškinimo būdas neišvengiamai spraudžia žmogaus veiksmus į įvairias „socialinės būtinybės“ formas. Kita vertus, lygiai tokia pati deterministinė yra doktrina, aiškinanti žmogaus prigimtį kaip jo ontologinę „esmę“. Sociologijos pradininkas, remdamasis žmonių papročių ir institucijų įvairove, parodo, kad žmogaus „esmė“ yra gerokai lankstesnė, kad tai – kintančios sąveikos tarp įvairių veiksmų padarinys.

Dalykas tas, kad nėra vieno, tinkamo *visoms visuomenėms* socialinio modelio. Kaip tik todėl Montesquieu yra stebėtojas, kuriam svarbu ne tiek bendrieji žmonių prigimties požymiai, kiek konkrečios erdvės ir laiko atžvilgiu apibrėžti žmonių elgsenos pavyzdžiai. Nors „medžiaginiai“ (geografinės aplinkos, darbo pasidalijimo, žmonių skaičiaus) veiksniai varžo visuomenės raidą, išlaisvinti gali nuosaiki politinė ir pilietinė veikla, atsižvelgianti į būdingus sveiko proto raidos principus.

Juk įstatymų leidimas nėra logikos menas, nes įstatymai skiriami *sveiko proto* žmonėms (žr. 29 kn.). Tai – dar viena nuosaiki sociologinė Montesquieu nuoroda, kviečianti stebėti įprastą kasdienį pasaulį.

⁹ „Bet jeigu laisvė apibrėžiama tiesiogiai siejant ją su įstatymu, nebeįmanoma nuosekliai paneigti, kad ji galėtų priklausyti nuo įstatymų kaitaliojimo arba kad tam tikromis sąlygomis galėtų įtvirtinti tironiją.“ (Held 2002;109–10)

LITERATŪRA:

Held, David. 2002. *Demokratijos modeliai*. Vilnius: Eugrimas.

Kasperavičius, Algis. 2004. „Šarlis Monteskjė ir jo veikalas „Apie įstatymų dvasią““ kn. Motesquieu, Charles. *Apie įstatymų dvasią*.

Motesquieu, Charles. 2004. *Apie įstatymų dvasią* (iš prancūzų kalbos vertė Vita Malinauskienė). Vilnius: Mintis.

Szacki, Jerzy. 1979. *History of Sociological Thought. Vol. I*. London: Aldwych Press.

Seidman, Steven. 1994a. *Contested Knowledge. Social Theory in the Postmodern Era*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.

Sabine, George H.; Thorson, Thomas L. 1995. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai.